

Osuvia avauksia osallistumisen anatomiasta

BÄCKLUND, PIA, JOUNI HÄKLI & HARRY SCHULMAN (2002; toim.). *Osalliset ja osaajat. Kansalaiset kaupungin suunnittelussa*. 295 s. Gaudeamus, Helsinki.

Suomessa osallisuus ja osallistuminen ovat nousseet viime vuosina keskustelunaiheiksi uudistuvan lainsäädännön ja suunnittelukäytäntöjen myötä. Kuntalain uudistus ja uusi maankäyttö- ja rakennuslaki ovat tehneet osallistumisesta kansalaisten, suunnittelijoiden ja päättäjien päänvaivan. Moni osallistumiskysymyksiin törmännyt suunnittelija, tutkija ja valvetunut kansalainen on varmaan jo kaivannut keskustelun jäsentämistä ja kriittistä tarkastelua.

Pia Bäcklundin, Jouni Häklin ja Harry Schulmanin toimittama artikkelikokoelma *Osalliset ja osaajat* on erittäin tarpeellinen ja tervetullut yritys purkaa osallistumiskeskustelua kaupunkitutkimuksen näkökulmasta. Kirjoittajat ovat kaupunkitutkijoita, pääasiassa yhdyskuntasuunnittelun asiantuntijoita maantieteen ja arkkitehtuurin aloilta. Pääpaino kirjassa on selvästi kaupunkisuunnittelussa, jota lähestytään sekä teoreettisesti että käytännönläheisesti. Yhtä yhtenäistä näkökulmaa ei teoksesta löydy, vaan punaisena lankana on pikemminkin osallistumisen problematisoiminen rakentavan kritiikin hengessä – ainakaan yksikään kirjoittaja ei kyseenalaista osallistumista sinänsä. Teos jakautuu osallistumisen lähtökohtiin, näkökulmiin, kokemuksiin ja käytäntöihin. Alkuluvut ovat teoreettisempia, mutta myös empiirisemmistä artikkeleista löytyy kiinnostavia käsitteellisiä avauksia.

Kokoelma paljastaa, että osallistumisesta on tullut tärkeä teema nimenomaan jälkiteollisessa tietoyhteiskunnassa, jossa modernistinen päätöksenteko- ja suunnittelujärjestelmä valmiine auktoriteettiasetelmineen ja universaaliuden vaatimuksineen on tullut tiensä päähän. Pekka Kettunen tarkastelee osallistumista edustuksellisen demokratian ja hyvinvointivaltion kriisin ja luottamuspuolan pohjalta. Sinikka Sassi problematisoi osallistumista sijoittamalla sen suomalaiselle keskustelulle vielä vieraaseen monikulttuurisuuden kontekstiin. Sari Puustinen käsittelee osallistumista suhteessa suunnittelijoiden auktorisoidun aseman rapautumiseen. Aija Staffans ja Jouni Häkli kiinnittävät huomiota tiedon hallinnan ja tuottamisen politiikkaan olennaisena osallistumisen olottuvuutena. Osallisten osalta kyse ei enää ole vain kansalaisvelvollisuuksien toteuttamisesta kansallisvaltiossa, vaan tiedon saannin ja tuotannon mahdollisuuksien avautumisesta sekä tästä seuraavasta erilaisten ”jäsenyyksien” lisääntymisestä ja uusista mahdollisuuksista vaikuttaa päätöksentekoon. Kirjan teemoja voisi luonnehtia postmoderneiksi, mutta samalla pidetään kiinni osallistumisen mielekkyydestä.

Yksi kirjan poleemisimpia artikkeleita on Terttu Pakarisen asumiskeskeistä osallistumiskäsitystä tuulettava kritiikki. Pakarinen arvostelee jo moneen kertaan haudattua modernistisen suunnittelun perinnettä, joka kummittelee suunnittelun käytännöissä ja osallistumista koskevissa käsityksissä. Osallistumista koskevaa keskustelua hallitsee asukasosallistumisen ajatus, joka perustuu Pakarisen mukaan ahtaaseen biologisoivaan ihmiskäsi-

tykseen. Elämän moniulotteisuus rajautuu asumiseksi, jolloin ihmiset ”tuomitaan harrastamaan asumistaan” (s. 89). Asumiskeskeinen käsitys osallistumisesta peittää arjen muut näkökulmat. Pakarisen mukaan asumiskeskeisyydestä tulisi siirtyä kohti toiminnallista näkökulmaa arkeen.

Mutta mitä tämä tarkoittaisi käytännössä? Pia Bäcklund tarkastelee osallisten rajaamisen ongelmaa ja pitää Pakarisen tavoin ongelmallisena osallistumisen määrittelyä alueellisin perustein. Bäcklund huomauttaa kuitenkin, että osallisuuden määrittely suhteellisen tilakäsityksen (toiminnallisten siteiden ja merkitysten) pohjalta tekee osallisten valitsemisesta hyvin monimutkaisen kysymyksen. Asumiskeskeinen näkökulma osallistumiseen näyttää siis johtuvan myös käytännöllisistä hallittavuuden vaatimuksista eikä ainoastaan modernin suunnittelun perinteistä. Selvä ristiriita näyttää liittyvän siihen, että osalliseksi halutaan asukkaita, mutta he eivät saisi vain puolustaa omaa asumistaan. Tässä mielessä asumiskeskeisen ajattelumallin tuotosta on myös niin sanottu NIMBY-syndrooma (Not In My Backyard), jota Vivi Niemenmaa purkaa Helsingin paikallislegendaprosessia käsittelevässä artikkelissaan. Niemenmaan mukaan osalliset voivat määritellä NIMBY-keskustelun kautta yksityisen ja yhteisen edun sekä edustamisen kysymyksiä uudella tavalla. Tästä näkökulmasta osallistuminen paljastuu välineeksi yhteisen edun määrittelyyn sirpaloituvassa yhteiskunnassa.

Osallistumisen piintyneistä ajattelumalleista kertoo myös Kimmo Lapintie omakohtaisiin kokemuksiin perustuva analyysi, joka tarkastelee maallikon ja asiantuntijan roolijakoa. Hän paljastaa asukkaan roolin ahtauden: suunnitteluun halutaan usein osalliseksi asukkaita ja ”tavallisia kansalaisia”, joiden tehtävänä on pysyä lestissään – eli esittää mielipiteitä, mutta ei perusteltuja väitteitä tai näkemyksiä. Lapintie esittää myös tärkeän kysymyksen siitä, miksi osallistuminen rajoittuu kilttiin myötäilyyn tai vimmaiseen vastustamiseen, mutta aloitteellinen, aktiivinen, myönteinen osallistuminen esimerkiksi oman elinympäristön suunnitteluun ei näytä kuuluvan osallistumisen alaan. Kysymys osallistumisen rajauksista kertoo vallasta määritellä prosessin puitteet. Tätä teemaa aivan toisesta näkökulmasta käsittelee ehdottomasti lukemisen arvoinen Anne Hailan artikkeli, joka vakuuttaa samalla kansainvälisten vertailujen tarpeellisuudesta. Haila tarkastelee Suomen, Hongkongin ja Singaporen suunnittelujärjestelmien ja kaupunkirakentamisen eroja. Hän onnistuu selkeästi osoittamaan suomalaisen kaupunkisuunnittelun kipupisteitä osallistumisen kannalta. Haila käsittelee *kaupunkirakentamisen* prosessia, ei ainoastaan kaupunkisuunnittelua. Vaikka suomalainen kaavoitus olisi kuinka avointa ja osallistavaa, jäävät rakennuttajien suunnitelmat julkisuuden ulkopuolelle. Hongkongissa ja Singaporessa kiinteistöjen kehittämissyhtiöt hakevat suunnittelulupaa ja tekevät kaavat, jolloin rakennuttajien aiheet ja intressit ovat avoimemmin esillä. Hailan mukaan Suomessa jää epäselväksi se, mistä kaavat tulevat. Hän tulee näin paljastaneeksi suunnitteluun keskittyvän osallistumisen rajauksen kapeuden. Suunnittelua ja *osallistumista* rajaa vallankäyttö, joka jää *osallisten* ulottumattomiin.

Kysymystä siitä, mitä on osallistumisen ”tuolla puolen” käsitellään teoksessa suhteellisen vähän. Mistä osallistumisen ahtaat rajat ja roolimallit ovat peräisin? Monissa artikkeleissa viitataan esimerkiksi *osallistumisen* ja *osallistamisen* käsitteisiin, mutta niitä ei kehitellä sen pidemmälle. Teoksen luonteeseen olisi istunut perusteellisempikin käsittehistoriallinen analyysi, jossa osallistumisen käsite olisi rinnastettu muihin vaikuttamisen keinoihin ja kanaviin kuten puoluepolitiikkaan tai yleisemmin vaikuttamiseen. Myös osallisen käsite olisi saanut enemmän väriä vertailussa kansalaiseen, kuluttajaan, aktivistiin tai omistajaan. Kontrastien kautta osallistumisen olemus olisi piirtynyt tarkemmin lukijan arvioitavaksi.

Tiedon rooli osallistumisen ja vallankäytön elementtinä nousee teoksessa näkyvästi esiin, etenkin Jouni Häklin ja Aija Staffansin artikkeleissa. Tieto on valtaa, etenkin tietoyhteiskunnassa – jolloin tiedon jakaminen on vallan jakamista ja tiedon tuotanto valta-asetelmien muuttamista. Häklin mukaan kaupunkipolitiikan varjoon jäävä ”tiedonpolitiikka” on olennainen näkökulma osallistumisen ja siihen liittyvän (määrittely)vallan käytön tarkastelussa. Tämä politiikka ilmenee osallisten ja asiantuntijoiden kilpailuna tiedon hallinnasta ja sen tuotannosta. Aija Staffans nimittää tietoyhteiskunnan virtuosiosallisia ”supertyypeiksi” (s. 190), jotka haastavat asiantuntijat näiden omalla maaperällä, suunnittelun ammattitaidossa. Sari Puustisen mukaan suunnittelijoiden on pakko osallistua tähän kilpailuun, vaikka he eivät sitä haluaisikaan. Uudessa kilpailutilanteessa suunnittelijoiden on ansaittava luottamuksensa vuorovaikutuksessa osallisten kanssa. Vähintään yhtä tärkeä tiedonpolitiikan kysymys on kansalaisten osallisuuden edellytysten muotoutuminen tietoyhteiskunnassa. Tähän Sinikka Sassi viittaa kysymällä onko Suomeen muodostumassa kuilu tietoyhteiskunnan pelivälineet hallitsevien ja tämän infrastruktuurin ulkopuolelle jäävien välille (ns. *digital divide*).

Kommunikatiivisen suunnitteluteorian valtavirrasta (Jürgen Habermas, Pasty Healey ja John Forester) poiketen tiedonpolitiikan teema kiinnittyy pikemminkin Foucault’n valta-analyysiin, mikrovalan ja vastarinnan ajatuksiin, joita pidetään tyypillisesti Habermasin idealistisen ”herruudettoman” puhetilanteen vastakohtana. Häklin mukaan Foucault’n merkitys voisi olla osallistumisen herkistämässä valta-analyysille, ei niinkään osallistumisen mallien kehittämisessä. Lapintie päättyy omassa valta-analyysissään tiedonpolitiittiseen umpikujaan osoittaessaan osallisten ja suunnittelijoiden toimivan usein niin erilaisten ”kehysten” puitteissa, ettei ”jaettua todellisuutta tai vuorovaikutuksen edellytyksiä löydy suunnitteluprosessissa” (s. 179). Kiinnostavan

ristiriidan tiedonpolitiikkaa korostavien näkemyksen kanssa muodostaa Liisa Horellin ja Heikki Kukkonen käytännön kokemuksista ponnistava artikkeli, joka pyrkii linjaamaan osallistumisen periaatteita ja uusia menetelmiä konkreettisissa suunnittelutilanteissa. Horelli ja Kukkonen haluavat tukea osallistumisprosessien sujumista ja tuloksellisuutta. He esittävät muun muassa maallikko-osallisten työskentelyn ”esivalmistamista” siten, että ”kaikissa ratkaisuissa on etukäteen erotettavissa teknisesti ja muista syistä sidotut reunaehdot arvostusperustaisesti tehtävissä olevista ratkaisuista” (s. 256). Mutta eikö juuri tällainen faktojen ja arvojen erottaminen toisistaan ole holhoamista, joka naulitsee maallikot ahtaisiin rooleihinsa? Kysymys mistä tahansa ”esivalmistamisesta” problematisoi osallistumisprosesseissa jo kliseeksi muodostuneen (ja tiukassa mielessä mahdottoman!) ”puhtaalta pöydältä” suunnittelemisen ajatuksen. Tämä ristiriita kuvaa teoksen läpi kulkevaa jännitettä osallistumisen kritiikin ja käytännön tarpeitten välillä. Välillä on vaikea nähdä, miten yhteiskunta(maan)tieteellinen kritiikki kääntyy käytännöksi. Osallistumisen rajojen ja rajoittamisen ongelma nousee tässäkin esiin. Tämä ongelma voidaan esittää sekä empiirisenä että normatiivisena: Missä määrin osallistumisen rajat ovat osallisten määriteltävissä? Missä määrin niiden tulisi olla?

Teosta voi lukea viime vuosien suomalaisen osallistumiskeskustelun välitilinpäätöksenä, joka purkaa luutuneita ajatuksia osallistumisesta kaupunkisuunnittelun kontekstissa. Samalla se herättää kysymyksiä, jotka eivät rajoitu suunnittelukeskustelun tai -teorian piiriin. Mikäli osallistumisesta voidaan hakea yhtymäkohtia aiempien yhteiskunnallisten ongelmien käsittelyyn, olemme osallistumisen vaatimusten jälkeen siirtyneet keskustelemaan *osallistumisen politiikasta*, mihin viittaa esimerkiksi viimeaikainen julkinen keskustelu valitusoikeuksien rajaamisesta kaavoitusprosesseissa. Vertailun vuoksi voidaan todeta, että Hollannissa tietyt ongelmallisten ja ei-toivottujen suunnittelukohteitten (kuten pakolaisten vastaanottokeskusten tai alkoholistien yömajojen) sijoituspäätökset on siirretty osallistavan suunnittelun ulottumattomiin. Aika näyttää tuleeko osallistumisesta oma tutkimusalansa. Toivottavaa olisi joka tapauksessa, että keskustelua avattaisiin jatkossa eri tieteenalojen suuntaan. Hedelmällisiä yhtymäkohtia löytyisi varmasti ainakin sosiaalipsykologian, viestinnän tutkimuksen, oikeustieteen ja politiikan tutkimuksen aloilta.

LASSE PELTONEN

*Yhdyskuntasuunnittelun tutkimus- ja koulutuskeskus,
Teknillinen korkeakoulu*